

הנדפס במקומות האלו אינו מרש"י. את הפירוש לפרק חלק מייחס אפשטיין לריב"ן, את הפירוש לתענית לרשב"ם, ואת הנדפס להוריות "לחוג הפירושים המיוחסים לרגמ"ה".²⁰ אבל קביעותיו של אפשטיין אינן מוסכמות על הכול, וחוקרים שונים ערערו עליהם. פרנקל קבע כי בסיס הפירוש לפרק חלק נכתב על ידי רש"י, ורק מאוחר יותר נוספו אליו דברים אחרים.²¹ גם הפירוש לתענית מורכב לדעת חכמים רבים משכבות שונות, אשר ביסודן נמצא פירושו של רש"י.²² תופעה זו של העמדת פירוש רש"י בבסיס פירושי תלמידיו מוכרת לנו ממקומות רבים אחרים,²³ ועל כן השערותם של פרנקל וגוטל אפשרית ומתקבלת על הדעת. אם כנים דברי החולקים על אפשטיין, הרי שבצדק ייחסו המפרשים הספרדים פירושים אלו לרש"י. גם אם נקבל את דעתו של פרידמן שעדיין יש לייחס את פירוש חלק לריב"ן,²⁴ אפשר לקיים את דברי המצטטים כפשוטם. הרי אף פרידמן סבר שפירושי תלמידי רש"י "רוב לשונם בסתם מלא דברי רש"י עצמו ותוכן פירושיו",²⁵ ומשום כך סיכם: "ולא הוטעו רבותינו הראשונים, במה שראו בהם בעיקר תורת רש"י עצמו".²⁶ גם בשאלת מחבר הפירוש להוריות יש מקום לבדיקה מחודשת. אחת הראיות של אפשטיין נגד ייחסו לרש"י היא שפירושי המפרש בהוריות מובאים על ידי הערוך, והלא "איך אפשר שהשתמש הערוך בפירוש זה המיוחס כביכול לרש"י, והלא הערוך לא ידע מפירושי רש"י".²⁷ אבל דומני שראיה זו רופפת היא, שהרי ייתכן שרש"י והערוך שאבו פירושים דומים ממקור משותף, כגון מפירושי מגנצא.²⁸ והאמת היא שאין מנוס מלומר כך, שכן שניים מהפירושים שמביא

²⁰ לגבי פרק חלק ראה: אפשטיין, הריב"ן, עמ' 20 ואילך. לגבי תענית: שם, עמ' 22, הערה 46. לגבי הוריות: הנ"ל, הוריות, עמ' 223.

²¹ פרנקל, רש"י, עמ' 304 ואילך. סבורני, שההנחה כי בסיס הפירוש לפרק חלק מרש"י הוא, איננה נסתרת בהכרח מממצאיו של סבתו בדבר ירידת השפעתו של נוסח רש"י על כתבי היד בפרק חלק, ראה: סבתו, סנהדרין, עמ' 230, ועמ' 259 ואילך.

²² רצ"ה חיות כתב על כך באריכות, ומסקנתו היתה: "לכן אני מחליט כי באמת היה נמצא פירוש קצר על מסכת תענית מרש"י עצמו... ואולם תלמיד אחד עשה פירוש הארוך אשר לפנינו... ואותו התלמיד השתמש כבר בפירושו ובקונטרסיו של רבינו רש"י, ושינה בהם וגרע והוסיף כחפצו... ולפני הקדמונים היה רק פירוש הקצר, ושמה נמצא דברי רש"י אשר מובאים מהתוס' בשמו" (רצ"ה חיות, שו"ת מוהר"ץ, חלק ב - מאמר אמרי בינה, סימן ה, עמ' כו). גוטל (תענית, עמ' 95, 97, 99-100) דיבר על כמה שלבי עריכה, שתחילתה בפירוש ראשוני של רש"י, וסופה בעריכת תלמידיו שלא מחתה את עיקר הפירוש. גם בנדיקט (פרובנס, עמ' 143) קבע כי המיוחס לרש"י בתענית העתיק דברים מפירוש רש"י האמיתי. שטולברג היה סבור שהפירוש בדפוסים שלנו הוא פירוש רש"י עם תוספות מהריב"ן, וטען שבדפוס ספרד נמצא פירוש רש"י המקורי ללא תוספות. ראה: שטולברג, נמוקי יוסף, עמ' 417 ואילך; הנ"ל, "פירוש רש"י למסכת תענית", הגיגי גבעה, ח (תש"ס), עמ' 58-62. כבר גרוסמן פקפק בהודעה זו על מציאתו של רש"י האמיתי לתענית, וכתב: "ועדיין ספק אם אכן זהו הפירוש של רש"י למסכת זאת" (גרוסמן, צרפת, עמ' 216, הערה 275). ובאמת כבר ממבט ראשון נראה הדבר חשוד, שכן מתוך כל אותן הלשונות והסימנים שנמצאים בנדפס, ולדברי שטולברג הם מאפיינים את כתיבת הריב"ן (עמ' 275 ואילך), ההשוואה שהוא עורך מול ד"ס עוסקת רק בחסרונן של הלשונות: "כך שמעתי" (שאגב אופיינית לרש"י!) ו"מפי רבי". ואמנם בבדיקת דפוס ספרד (לונדון-הספריה הבריטית C50 B11) מתברר שרוב הלשונות שמאפיינות את ריב"ן נמצא גם בו, אך אינני רוצה להאריך בפירוט הענין. די לנו בעובדה שבניגוד לדברי שטולברג גם בדפוס ספרד מתייחס הכותב כמה פעמים אל רבו. בדף ד, א בסוף ד"ה 'אשר לא ציוית' כתוב: מ"ר (=מפי רבי), וכן שם בסוף ד"ה 'פעמים נראה'. בדף יב, א בד"ה 'בצל' כתוב: "אין ר' מודה". בדף יט, ב בד"ה 'בשפיכתא' כתוב: "שוב אמר רבי". כיון שנסתלקה לה משענתו העיקרית של שטולברג, פרח לה גם השערתו, ועדיין לא נמצא פירוש רש"י האמיתי לתענית. פירוש רש"י שבדפוס ספרד למסכת תענית אינו אלא וריאציה של הפירוש שנמצא לפנינו בדפוסים. הפניות נוספות בענין הפירוש לתענית ראה: פרידמן, הגהות, עמ' 171, הערה 125.

²³ ראה מה שאכתוב על כך להלן בעמ' 136 ואילך.

²⁴ פרידמן, מהדורות, עמ' 166.

²⁵ שם, והוא גם הראה שזוהי דעתו של אפשטיין עצמו (שם, עמ' 161-163).

²⁶ שם, עמ' 172.

²⁷ אפשטיין, הוריות, עמ' 222.

²⁸ אפשטיין בעצמו מוכיח שדבר כזה התרחש במקומות אחרים! (שם, הערה 23). וראה גם: פרידמן, הגהות, עמ' 175, הערה 146; דבליצקי, רש"י הוריות, עמ' קסא, הערה 1.